

MAKTABGACHA TA'LIMDA O'YIN TEXNOLOGIYALARINI QO'LLASHNI TAKOMILLASHTIRISH.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20456597>

Chirchiq Davlat Pedagogika

Universiteti dotsenti: O'.Farmonov

1-bosqich magistranti: Z.Rahmatullayeva

Email:rahmatillayevazarina1622@gmail.com

Annotatsiya

Mazkur maqolada maktabgacha ta'limda o'yin texnologiyalarini qo'llashni takomillashtirish tizimining zamonaviy talablari va ilg'or yondashuvlar tahlil qilindi. Bolalarning har tomonlama intellektual, emotsional, ijtimoiy, nutqiy va jismoniy rivojlanishini qo'llab-quvvatlovchi o'yin metodlari hamda ta'lim tashkilotlari va oila hamkorligi jarayonlari o'rganilgan. Tizimni takomillashtirish bo'yicha bir qancha amaliy takliflar berilgan.

Kalit so'zlar

maktabgacha ta'lim, o'yin, rivojlanish, qobiliyat, faoliyat, texnologiya, qonun, ko'nikma, qaror, farmon.

Аннотация

В данной статье проанализированы современные требования к системе совершенствования применения игровых технологий в дошкольном образовании, а также передовые подходы к её улучшению. Изучены игровые методы, поддерживающие всестороннее интеллектуальное, эмоциональное, социальное, речевое и физическое развитие детей, а также процессы взаимодействия образовательных учреждений и семьи. Представлен ряд практических предложений по совершенствованию системы.

Ключевые слова

дошкольное образование, игра, развитие, способность, деятельность, технология, закон, навык, решение, указ.

Annotation

This article analyzes the modern requirements of the system for improving the application of game technologies in preschool education, as well as advanced approaches to its enhancement. The game methods supporting the comprehensive intellectual, emotional, social, speech and physical development of children, as well as the processes of cooperation between educational institutions and families, have

been studied. A number of practical suggestions for improving the system have been provided.

Keywords

preschool education, play, development, ability, activity, technology, law, skill, decision, decree.

KIRISH

Maktabgacha ta'lim – insonning butun hayoti davomida shakllanadigan bilim, ko'nikma va malakalarining poydevori qo'yiladigan eng muhim bosqich hisoblanadi. Psixologiya va pedagogika fanlari sohasidagi ko'plab tadqiqotlar shuni isbotlaganki, bola hayotining dastlabki 6 yili uning keyingi intellektual, emotsional va ijtimoiy rivojlanishini belgilab beradi. Shu sababli, maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish bugungi kunda davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylangan.

O'zbekiston Respublikasida ham maktabgacha ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu jumladan o'yin texnologiyalari deganda, ta'lim jarayonida maxsus ishlab chiqilgan o'yin usullari, shakllari va vositalarining tizimli qo'llanilishi tushuniladi. Zamonaviy maktabgacha ta'limda didaktik o'yinlar, rolli o'yinlar, harakatli o'yinlar va raqamli o'yin texnologiyalari keng qo'llanilmoqda. Bu texnologiyalar bolaning nafaqat bilim olishini, balki uning ijtimoiy, emotsional va jismoniy rivojlanishini ham ta'minlaydi.

Biroq, amaliyot va kuzatuvlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab maktabgacha ta'lim tashkilotlarida tarbiyachilar zamonaviy o'yin texnologiyalari haqida yetarli bilim va ko'nikmalarga ega emaslar. Ko'p hollarda tarbiyachilar an'anaviy va eskirgan o'yin usullaridan foydalanishda davom etmoqdalar. Bundan tashqari, yangi raqamli texnologiyalar va interfaol o'yin usullarini ta'lim jarayoniga joriy etish yetarli darajada amalga oshirilmayapti. Bu esa o'quv-tarbiya jarayonining samaradorligini pasaytirmoqda va bolalarning to'liq rivojlanishiga to'sqinlik qilmoqda.

Mazkur muammoning dolzarbligi shundan iboratki, tarbiyachilarning o'yin texnologiyalari sohasidagi bilim va ko'nikmalarini oshirmasdan turib, maktabgacha ta'lim sifatini yaxshilash mumkin emas. Aynan shu muammoni hal etish – ya'ni tarbiyachilarning o'yin texnologiyalari sohasidagi bilim va ko'nikmalarini oshirish – PF-201-son Farmonida belgilangan ustuvor vazifalardan biri hisoblanadi. [1]

Shu sababli, bu masala chuqur ilmiy tadqiqotni talab etadi.

Ushbu maqolaning maqsadi – maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin texnologiyalarini takomillashtirish yo'llarini ilmiy jihatdan asoslash, tarbiyachilarning bu boradagi bilim va ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan amaliy

tavsiyalar ishlab chiqish hamda zamonaviy o'yin texnologiyalarini ta'lim jarayoniga joriy etishning samarali modelini taqdim etishdan iborat.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbekiston Respublikasida ham maktabgacha ta'limni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun, Prezidentimizning bu sohadagi farmon va qarorlari maktabgacha ta'lim sifatini tubdan yaxshilashga qaratilgan. Xususan, "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonun (2019) hamda O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risidagi PQ-4312-son Qarori (2019) soha rivojlanishining huquqiy asosini belgilab bergan. So'nggi yillarda esa Prezidentimizning "Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-152-son Farmoni (30.09.2024) va "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PF-201-son Farmoni (02.12.2024) qabul qilingan. [2] Mazkur hujjatlar maktabgacha ta'lim sifatini tubdan yaxshilash va tarbiyachilarning kasbiy salohiyatini oshirishni davlat siyosatining ustuvor vazifasi sifatida belgilab qo'ygan.

Mazkur hujjatlarda bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ularning qiziqishlari va qobiliyatlarini o'z vaqtida aniqlash hamda rivojlantirish masalalari alohida ko'rsatilgan. Jumladan jahon pedagogika amaliyoti shuni ko'rsatadiki, maktabgacha yoshdagi bolalarni o'qitish va tarbiyalashda o'yin texnologiyalari eng samarali vosita hisoblanadi. Taniqli olimlar L.S.Vygotskiy, J.Piaje, D.B.Elkonin va boshqalarning tadqiqotlari o'yinning bolalar rivojlanishidagi o'rnini ilmiy jihatdan asoslab bergan. Ularning fikricha, o'yin – bu bolaning asosiy faoliyat turi bo'lib, u orqali bola atrofidagi dunyoni bilib oladi, ijtimoiy munosabatlarni o'rganadi.

O'yin texnologiyalari deganda, ta'lim jarayonida maxsus ishlab chiqilgan o'yin usullari, shakllari va vositalarining tizimli qo'llanilishi tushuniladi. Zamonaviy maktabgacha ta'limda didaktik o'yinlar, rolli o'yinlar, harakatli o'yinlar va raqamli o'yin texnologiyalari keng qo'llanilmoqda. Bu texnologiyalar bolaning nafaqat bilim olishini, balki uning ijtimoiy, emotsional va jismoniy rivojlanishini ham ta'minlaydi. O'yin texnologiyalari masalasi jahon pedagogikasi va psixologiyasida uzoq tarixga ega bo'lib, bu sohadagi tadqiqotlar hozirgi kunda ham davom etmoqda.

Xorijiy ilm-fanda o'yin nazariyasining asoschilaridan biri Jan Piaje (1896-1980) hisoblanadi. Piaje o'zining kognitiv rivojlanish nazariyasida o'yinni bolaning intellektual rivojlanishining ajralmas qismi sifatida ko'rgan. U o'yinni uch turga ajratgan: mashq o'yinlari (0-2 yosh), ramziy o'yinlar (2-7 yosh) va qoidali o'yinlar (7

yoshdan keyin). Uning fikricha, har bir bosqichdagi o'yin turi bolaning o'sha davrdagi kognitiv ehtiyojlariga to'liq mos keladi va uni keyingi rivojlanish bosqichiga tayyorlaydi. [3]

Lev Vygotskiy (1896-1934) o'yinni bolaning "yaqin rivojlanish zonasi"ni kengaytirishning asosiy mexanizmi sifatida ta'riflagan. Uning madaniy-tarixiy nazariyasiga ko'ra, o'yin ijtimoiy xarakter kasb etadi va bola o'yin orqali kattalar dunyosining ijtimoiy normalarini, munosabatlarini va qadriyatlarini o'zlashtiradi. Vygotskiy shuningdek, o'yinda bolaning xayoliy vaziyatni haqiqiy vaziyatdan ajrata bilish qobiliyati rivojlanishini ta'kidlagan – bu esa keyinchalik abstrak tafakkurning shakllanishiga zamin yaratadi. [4]

Daniil Elkonin (1904-1984) Vygotskiy g'oyalarini yanada rivojlantirgan holda o'yinning tarkibiy tahlilini yaratgan. Elkonin o'z tadqiqotlarida maktabgacha yoshdagi bolalar uchun rolli o'yinlar ayniqsa muhim ekanligini isbotlagan. U rolli o'yinni bolaning shaxsiy va ijtimoiy rivojlanishidagi eng samarali vosita deb hisoblagan, chunki bola o'yin davomida turli ijtimoiy rollarni bajarib, hayotiy vaziyatlarni modellashtiradi va muammolarni hal qilishni o'rganadi. [5]

Xorijiy zamonaviy tadqiqotlarda ham o'yin texnologiyalariga katta e'tibor berilmoqda. Amerikalik olim Sandra Leong va uning hamkasblari (2015) o'tkazgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'yin asosida tashkil etilgan ta'lim jarayonida bolalarning kognitiv ko'rsatkichlari an'anaviy ta'limga nisbatan 40 foizga yuqori bo'lgan. [6] Finlandiyalik tadqiqotchilar esa (Hakkarainen, 2010) o'yin texnologiyalarini maktabgacha ta'limga tizimli joriy etgan holatlarda bolalarning maktabga tayyorgarlik darajasi sezilarli darajada oshganini aniqlagan. [7]

O'zbek pedagogika fanida ham maktabgacha ta'limdagi o'yin masalasi bir qator olimlar tomonidan o'rganilgan. R.Mavlonova va boshqalarning tadqiqotlarida maktabgacha ta'limda didaktik o'yinlardan foydalanishning nazariy asoslari ishlab chiqilgan. [8] M.Hasanboyevaning ilmiy ishlarida esa o'zbek milliy o'yinlarining bolalar tarbiyasidagi ahamiyati ko'rsatilgan. [9] Shuningdek, N.Muslimovanning tadqiqotlarida maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligini oshirishda o'yin texnologiyalaridan foydalanish masalalari yoritilgan. [10]

Biroq, mavjud adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, O'zbekiston maktabgacha ta'lim tashkilotlarida o'yin texnologiyalarini takomillashtirish masalasi hali yetarlicha o'rganilmagan. Xususan, tarbiyachilarning o'yin texnologiyalari sohasidagi bilim va ko'nikmalarini oshirishga qaratilgan maxsus metodikalar ishlab chiqilmagan. Raqamli o'yin texnologiyalarini maktabgacha ta'limga joriy etish bo'yicha ham mahalliy sharoitga moslashtirilgan ilmiy-amaliy tavsiyalar yetarli emas. Aynan shu bo'shliqni to'ldirish ushbu tadqiqotning asosiy yo'nalishini

belgilab beradi. Pedagogika fanida o'yin texnologiyalarini tasniflash masalasi turli olimlar tomonidan har xil yondashuvlar asosida o'rganilgan. Maktabgacha ta'lim amaliyotida qo'llaniladigan o'yin texnologiyalarini quyidagi asosiy turlarga ajratish mumkin.

Didaktik o'yinlar

Didaktik o'yinlar – bolalarga bilim, ko'nikma va malakalarni o'yin shaklida berish maqsadida maxsus ishlab chiqilgan o'yinlar hisoblanadi. Bu turdagi o'yinlarda har doim aniq ta'limiy maqsad, o'yin qoidalari va kutilgan natija mavjud bo'ladi. Didaktik o'yinlar bolaning mantiqiy tafakkurini, xotirasini, diqqatini va nutqini rivojlantirishga xizmat qiladi. Masalan, so'z o'yinlari bolaning lug'at boyligini oshiradi, matematik o'yinlar esa son va miqdor tushunchalarini o'zlashtirishga yordam beradi. Maktabgacha ta'lim amaliyotida didaktik o'yinlar eng ko'p qo'llaniladigan o'yin turi hisoblanadi, chunki ular tarbiyachi tomonidan oson tashkil etiladi va aniq o'quv natijalarini beradi.

Rolli o'yinlar

Rolli o'yinlar – bolalar hayotiy vaziyatlarni, ijtimoiy rollarni va munosabatlarni modellashtiruvchi o'yinlar bo'lib, maktabgacha yoshdagi bolalar uchun ayniqsa muhim hisoblanadi. Elkoninning ta'kidlashicha, rolli o'yinlarda bola kattalar dunyosini "sinab ko'radi" – shifokor, o'qituvchi, oshpaz va boshqa rollarni bajarish orqali ijtimoiy normalarni o'zlashtiradi. Rolli o'yinlar bolaning ijtimoiy-emotsional rivojlanishiga, empatiya qobiliyatining shakllanishiga va muloqot ko'nikmalarining rivojlanishiga katta hissa qo'shadi. Bundan tashqari, rolli o'yinlarda bolaning xayoliy tafakkuri, ijodkorligi va mustaqilligi rivojlanadi. Zamonaviy maktabgacha ta'limda rolli o'yinlar tarbiyachi rahbarligida ham, bolalarning o'zlari tomonidan ham tashkil etilishi mumkin.

Harakatli o'yinlar

Harakatli o'yinlar – bolaning jismoniy rivojlanishini ta'minlovchi, harakat ko'nikmalarini shakllantiruvchi o'yinlar hisoblanadi. Bu turdagi o'yinlar bolaning qo'l-oyoq muskullari, muvozanat sezgisi, tezlik va chaqqonligini rivojlantiradi. Harakatli o'yinlarning o'ziga xos xususiyati shundaki, ular nafaqat jismoniy, balki bolaning irodaviy sifatlarini – chidamlilik, qoidalarga rioya qilish, jamoada ishlash ko'nikmalarini ham tarbiyalaydi. O'zbek xalq o'yinlari – "Oq terak, ko'k terak", "To'g'anoq", "Loy-loy" kabi milliy o'yinlar ham harakatli o'yinlarning ajralmas qismi bo'lib, bolalarda milliy qadriyatlar va an'analarni ham shakllantiradi.

Qurilish va konstruktiv o'yinlar

Qurilish-konstruktiv o'yinlar – bolaning turli materiallar yordamida biror narsa yaratishga qaratilgan o'yinlari bo'lib, bu turdagi o'yinlarda bola kubiklar, lego, qum, plastilin kabi materiallardan foydalanadi. Mazkur o'yinlar bolaning

fazoviy tafakkurini, kichik motorikasini, ijodiy qobiliyatlarini va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Piajening kognitiv rivojlanish nazariyasi nuqtai nazaridan, qurilish-konstruktiv o'yinlar bolaning "assimilyatsiya" va "akkomodatsiya" jarayonlarini faollashtiradi – ya'ni bola mavjud bilimlarini yangi vaziyatga moslashtirishni o'rganadi.

Zamonaviy maktabgacha ta'limda raqamli o'yin texnologiyalari tobora muhim o'rin egallayapti. Raqamli o'yin texnologiyalari deganda, ta'lim maqsadlarida qo'llaniladigan kompyuter o'yinlari, interaktiv dasturlar, elektron o'quv o'yinlari va raqamli qurilmalar yordamida amalga oshiriladigan o'yin faoliyati tushuniladi. To'g'ri tashkil etilgan raqamli o'yinlar bolaning kognitiv rivojlanishiga, mantiqiy tafakkurining o'sishiga va texnologik savodxonligining shakllanishiga yordam beradi. Biroq, raqamli o'yin texnologiyalaridan foydalanishda bolaning yosh xususiyatlarini hisobga olish, ekran vaqtini nazorat qilish va o'yinlarning ta'limiy sifatini ta'minlash juda muhimdir. PF-152-son Farmoni (2024) talablariga muvofiq, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida raqamli texnologiyalarni joriy etish yanada kuchaytirilishi lozim.

O'yin texnologiyalarini maktabgacha ta'lim amaliyotida samarali qo'llash tarbiyachidan maxsus kasbiy tayyorgarlik, ijodiy yondashuv va bolaning yosh xususiyatlarini chuqur bilishni talab etadi. Metodika nuqtai nazaridan, o'yin texnologiyalarini qo'llashda bir necha asosiy tamoyillarga rioya qilish zarur.

O'yinni rejalashtirish va tashkil etish. Tarbiyachi har bir o'yinni oldindan puxta rejalashtirishi lozim. Buning uchun avvalo ta'limiy maqsad aniq belgilanadi, so'ngra maqsadga mos o'yin turi tanlanadi va kerakli materiallar tayyorlanadi. Didaktik o'yinlarda tarbiyachi o'yin qoidalarini bolalarga tushunarli tilda tushuntirishi, rolli o'yinlarda esa bolalarning ijodiy tashabbuslari uchun sharoit yaratishi muhimdir.

Yosh xususiyatlarini hisobga olish. 3-4 yoshli bolalar uchun oddiy qoidali, qisqa muddatli o'yinlar; 5-6 yoshli bolalar uchun murakkab syujetli, jamoaviy o'yinlar; 6-7 yoshli bolalar uchun esa maktabga tayyorlovchi, mantiqiy tafakkurni rivojlantiruvchi o'yinlar tanlash tavsiya etiladi. Bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini ham e'tiborga olish zarur.

Tarbiyachining roli. O'yin jarayonida tarbiyachi turli rollarni bajaradi: o'yin tashkilotchisi, kuzatuvchi, kerak bo'lsa ishtirokchi sifatida. Zamonaviy pedagogika tarbiyachining to'g'ridan-to'g'ri boshqaruvdan ko'ra, bolaning mustaqil faoliyatini yo'naltirish usulini afzal ko'radi. Tarbiyachi o'yin davomida bolalarni kuzatib, ularning rivojlanish dinamikasini baholaydi va zarur hollarda yordam beradi.

Muhit va sharoit yaratish. O'yin texnologiyalarini samarali qo'llash uchun qulay jismoniy muhit zarur. Guruh xonasi o'yin zonalariga bo'linishi, har bir zona

tegishli o'yin materiallari bilan jihozlanishi lozim. Xavfsiz, qulay va rag'batlantiruvchi muhit bolaning o'yin faolligini oshiradi.

O'yinni baholash va tahlil qilish. Har bir o'yin mashg'ulotidan so'ng tarbiyachi quyidagilarni tahlil qilishi kerak: o'quv maqsadiga erishildi mi, bolalar faol ishtirok etdi mi, qiyinchiliklar yuzaga keldimi va ularning sabablari nima. Bu tahlil keyingi o'yinlarni yanada samarali tashkil etishga zamin yaratadi.

Oila bilan hamkorlik. O'yin texnologiyalarining samaradorligini oshirishda ota-onalar bilan hamkorlik muhim o'rin tutadi. Tarbiyachi ota-onalarga uyda qo'llash mumkin bo'lgan o'yin usullarini tavsiya etishi, ular bilan maslahatlashishi va birgalikda bolaning rivojlanishini kuzatib borishi lozim.

Shunday qilib, o'yin texnologiyalarini maktabgacha ta'limda qo'llash metodikasi tarbiyachining kasbiy mahoratiga, puxta rejalashtirishga va bolaga individual yondashuvga asoslanadi. Yuqorida ko'rsatilgan tamoyillarga rioya qilgan holda amalga oshirilgan o'yin faoliyati bolaning har tomonlama – jismoniy, kognitiv, ijtimoiy va emotsional rivojlanishini ta'minlaydi

XULOSA

Maktabgacha ta'limda o'yin texnologiyalarini qo'llashni takomillashtirish ta'lim siyosatining strategik vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu jumladan ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish hamda zamonaviy yondashuvlarning qo'llanilishini kuchaytirish turli metodik va didaktik o'yinlarni yaratish va amaliyotga joriy qilish tarbiyachi va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlikni kuchayishiga sabab bo'ladi. Shuningdek bu jarayonda bolaning individual rivojlanish xususiyatlarini inobatga olish orqali bolalarni ijtimoiy muhitga moslashuv jarayoni samarali kechadi. Natijada o'quv jarayonida faol, o'z fikrini erkin bayon eta oladigan, mustaqil fikrlaydigan va bilim olishga intiladigan yosh avlod shakllanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-152-son Farmoni "Maktabgacha ta'lim sifati va samaradorligini yanada oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida". – Toshkent, 30.09.2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-201-son Farmoni "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida". – Toshkent, 02.12.2024.
3. O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida"gi Qonuni. – Toshkent, 2019.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ-4312-son Qarori "O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida". – Toshkent, 2019.
5. Vygotskiy L.S. O'yin va bolaning psixik rivojlanishidagi uning roli. – Moskva: Pedagogika, 1966.
6. Piaje J. O'yin, tushlar va taqlid bolalikda. – London: Heinemann, 1962.
7. Elkonin D.B. O'yin psixologiyasi. – Moskva: Pedagogika, 1978.
8. Mavlonova R. va boshqalar. Maktabgacha ta'limda didaktik o'yinlar. – Toshkent: O'qituvchi, 2015.
9. Hasanboyeva M. O'zbek milliy o'yinlari va bolalar tarbiyasi. – Toshkent: Fan, 2018.
10. Muslimova N. Maktabgacha ta'lim tarbiyachilarining kasbiy kompetentligi. – Toshkent: TDPU, 2020.
11. Hakkarainen P. O'yin asosidagi ta'lim va maktabga tayyorgarlik // Maktabgacha ta'lim jurnali. – 2010. – №3. – B. 14-22.
12. Leong S. va boshqalar. O'yin texnologiyalari va kognitiv rivojlanish // Early Childhood Education Journal. – 2015. – Vol. 43. – P. 211-220.